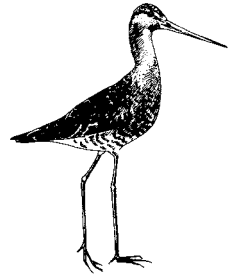

Tomasz Wilżak

PTAKI BAGIEN LIPICKICH

The birds of the Lipickie Marshes

ABSTRAKT: W latach 2001-2005 określono liczebność ptaków lęgowych na terenie około 700 ha Bagien Lipickich (pogranicze województw wielkopolskiego i łódzkiego). Obszar ten zasiedlały stosunkowo liczne populacje lęgowe (pary/samce) m.in. perkozka (2-13), bąka (12-14), wodnika (35-45), kropiatki (0-40), kokozki (0-16), łyski (10-40), kszczyka (8-25), świerszczaka (4-25) i brzęczki (20-30). Ostoja ta, w związku z liczebnością kropiatki, ma znaczenie międzynarodowe. Niezbędna jest jej ochrona. Zagrożenia to: zmiany stosunków wodnych i sukcesja roślinna.

SŁOWA KLUCZOWE: ostoja ptaków, ptaki wodno-błotne, mokradła, *Porzana porzana*, *Botaurus stellaris*.

ABSTRACT: In the years 2001-2005 the number of breeding birds was determined in the 700 ha of Lipickie Marshes (on the border of Wielkopolskie and Łódzkie provinces). The area was inhabited by considerably numerous breeding populations (pairs/males) of, among others: Little Grebe (2-13), Eurasian Bittern (12-14), Water Rail (35-45), Spotted Crake (0-40), Common Moorhen (0-16), Eurasian Coot (10-40), Common Snipe (8-25), Grasshopper Warbler (4-25), and Savi's Warbler (20-30). Due to the presence of the Spotted Crake the sanctuary is of international significance and requires protection. The threats include: change of water conditions and plant succession.

KEY WORDS: bird sanctuary, water and marsh birds, marshes, Spotted Crake, Eurasian Bittern.

Wstęp

Rozpoznawanie, rozumiane jako wskazywanie wartości, i następująca w konsekwencji ochrona obszarów cennych przyrodniczo trwa w Polsce od wielu dziesięcioleci, a mimo tego odkrywanie terenów istotnych dla rzadkich, dziko występujących gatunków odbywa się nadal - w XXI wieku. Zjawisko to przybrało na sile m.in. dzięki wdrożeniu prawodawstwa unijnego skutującego koniecznością rozbudowy systemu ochrony przyrody - w sferze przestrzennej, prawnej czy administracyjnej; w tym pierwszym przypadku prowadząc właśnie

do zwiększania liczby i łącznej powierzchni obszarów chronionych.

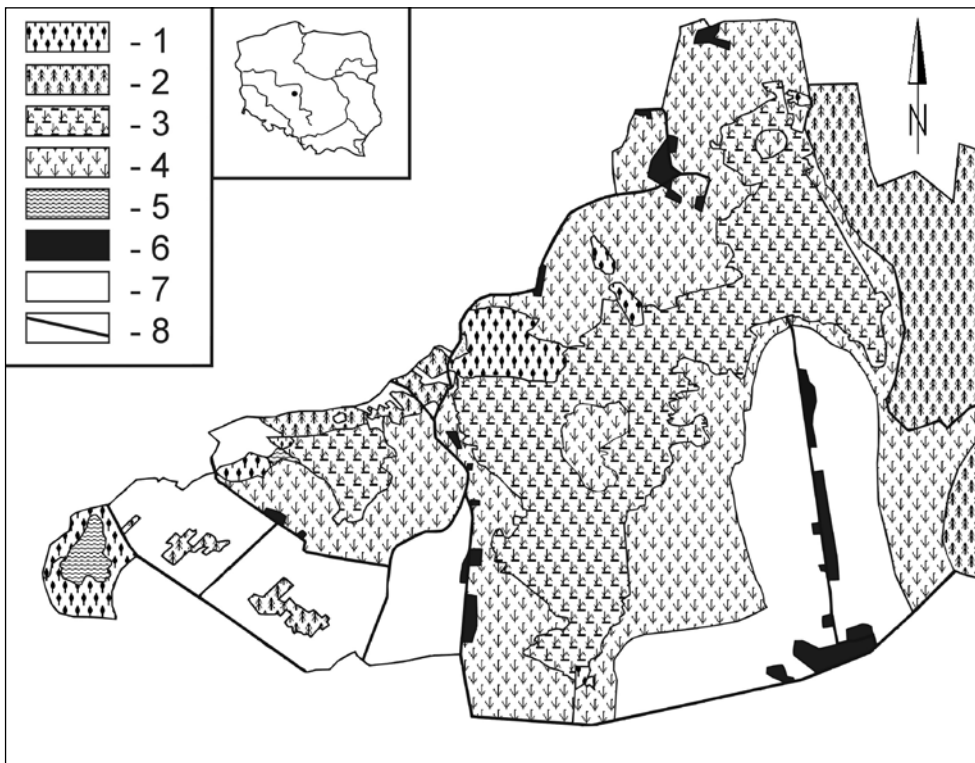
Postępy prac waloryzacyjnych obejmujących obszary istotne dla krajowej awifauny dokumentują prace Wesołowskiego i Winieckiego (1988), Dyrca (1989) oraz kolejne opracowaniach „Ostoi ptaków ...” (Grimmett i Jones 1989, Gromadzki et al. 1994 oraz późniejsze). Znaczne, w ostatnich latach, wzbogacenie wiedzy o tych obszarach nie jest równomierne w skali kraju. Ta nierównomierność wynika głównie z rozmieszczenia atrakcyjnych dla ptaków terenów, a poniekąd spowodowana jest stopniem rozpoznania poszczególnych części kraju. Owo

słabe rozpoznanie wartości przyrodniczych, wynikające głównie z oddalenia pewnych obszarów od ośrodków skupiających przyrodników, dotyczy m.in. pogranicza byłych województw kaliskiego, sieradzkiego, konińskiego, czyli omawianych tu Bagien Lipickich (podobna sytuacja miała do niedawna miejsce w stosunku do całej południowo-wschodniej części Wielkopolski, w tym doliny Prosnys; Wilżak et al. 2004). Niniejsza praca ma na celu wypełnienie tej informacyjnej luki, poprzez przedstawienie wykazu gatunków i liczebności ptaków Bagien Lipickich, dokumentując równocześnie wysokie, godne ochrony, walory przyrodnicze tego terenu.

Opis terenu

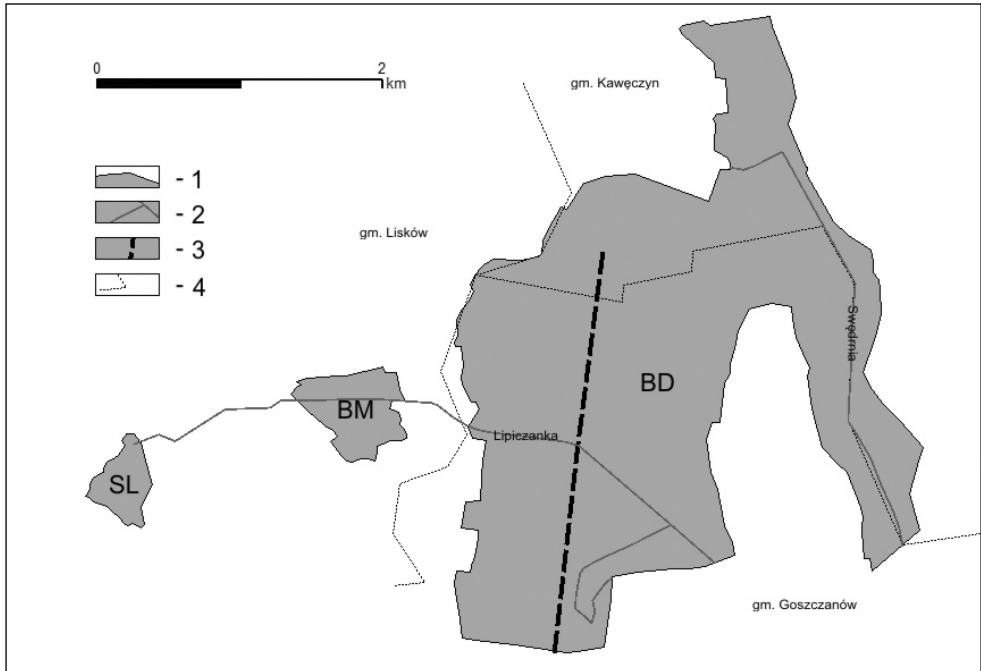
Bagna Lipickie (ryc. 1) to obszar mokradłowy, „wytopisko po bryle lodu” w otoczeniu pagórków kemowych (Bartkowski 1970), znajdujący się na Wysoczyźnie Goszczanowskiej w makroregionie Niziny Środkowowarciańskiej. Ten ponad 700 ha teren sąsiaduje z miejscowościami Małgów-Kolonia i Żdzary (woj. wielkopolskie) oraz Lipicze Górne, Lipicze i Karolina (woj. łódzkie) (współrzędne geograficzne: 51°84'N, 18°48'E).

Mimo, że wcześniej nazwę Bagna Lipickie stosowano do wyżej określonego obszaru (Wilżak 2008), to w niniejszym opracowaniu

Ryc. 1. Lokalizacja Bagien Lipickich: 1 - lasy liściaste (olsy), 2 - lasy iglaste (sosnowe), 3 - trzcinowiska i turzycowiska, 4 - łąki, 5 - otwarte lustro wody, 6 - zabudowania, 7 - pola, pastwiska, 8 - drogi.

Fig. 1. Location of the Lipickie Marshes: 1 - deciduous forest (alders), 2 - coniferous forest (pines), 3 - area covered by reeds and sedges, 4 - meadows, 5 - open water, 6 - buildings, 7 - fields, pastures, 8 - roads.

Ryc. 2. Teren badań z wyróżnieniem poszczególnych kompleksów mokradłowych: BD - Bagna Duże, BM - Bagna Małe, SL - Staw Lubień, 1 - zarys granic wyróżnionych kompleksów, 2 - kanały (w tym Lipiczanka i Swędrnia), 3 - Wygon, 4 - granice gmin.

Fig. 2. Researched area with individual wetlands indicated: BD - Big Marshes, BM - Small Marshes, SL - Lubien Pond, 1 - wetlands boundaries, 2 - canals (including Lipiczanka and Swedrnia), 3 - „Wygon” road, 4 - borders of municipalities.

waniu za tytułowe Bagna Lipickie przyjęto uważać obszar trzech kompleksów mokradłowych (ryc. 2), którymi są -

- właściwe Bagna Lipickie (fot. 3), tu nazywane bagnami dużymi (dalej BD, nazwa przyjęta na potrzeby niniejszego opracowania) o powierzchni 727 ha, oraz położone na wschód od nich:
- bagna małe (BM, nazwa przyjęta na potrzeby niniejszego opracowania) o powierzchni 33 ha, i
- staw Lubień (SL, nazwa stosowana powszechnie) o powierzchni 16,7 ha.

Zasadnicza część Bagien Lipickich, jak i BD, znajduje się (ryc. 2) w gminie Goszczanów (woj. łódzkie), pozostała, w tym BM i SL, na terenie gm. Lisków oraz Kawęczyn (woj. wielkopolskie). Pokłady torfu w rejonie dzisiejszych Bagien Lipickich znane były

już w I. połowie XIX wieku (Sulmierski et al. 1884). Dane Wojskowego Instytutu Geografii (WIG 1930) wskazują, że na przełomie lat 20. i 30. XX wieku eksploatacja torfu nie była tam jeszcze daleko posunięta i dotyczyła północno- i środkowowschodniej części BD. W tamtym czasie staw Lubień (SL) nie istniał (była osada o tej nazwie), natomiast trwał tam, podobnie jak i w miejscu obecnych BM, wydobycie torfu. Wszystkie trzy obiekty określone były wówczas jako łąki. Obecnie są to w większości potorfia w różnym stadium sukcesji roślinnej. Szatę roślinną (ryc. 1) BD tworzą głównie turzycowiska, trzcinowiska, łożowiska oraz olsy (w części NE), będące zbiorowiskami jednego kręgu dynamicznego, oraz łąki. Podobny charakter mają BM, przy czym zdominowane są przez łożowiska. W skład SL wchodzi zadrzewie-

Fot. 1. Widok na południowo-wschodnią część BD (fotografia wykonana w miejscu skrzyżowania Wygonu z Lipiczanką, patrz ryc. 2).

Fot. 1. View of south-eastern part of BD (photo taken at the intersection of the „Wygon” road and the Lipiczanka canal, see Fig. 2).

Fot. 2. Lipiczanka (widok na zachód z Wygonu).

Fot. 2. Lipiczanka canal (view to the west of „Wygon”).

nia olszowe, trzcinowiska oraz otwarte, choć na niewielkiej powierzchni, lustro wody. Wszystkie obiekty łączy Lipiczanka (fot. 2) - kanał, powstały w trakcie eksploatacji pokładów torfu, przebiegający od wschodniej strony SL, dalej, z W na E, przez środek BM, następnie przez BD, początkowo z W na E, po czym z NW na SE (na opisanym odcinku ma długość około 5,2 km). Również rzeka Swędrnia, biorąca początek na tym terenie, została sprowadzona do postaci kanału (o przebiegu N-S, we wschodniej części BD, o długości na tym terenie 3,4 km).

Metody

Zasadniczą część prezentowanych danych (czyli dotyczącą ptaków lęgowych BD) zgromadziłem w latach 2001 (18.04, 3.05, 19.05, 21.05, 13.06, 14.06 i 28.06), 2002 (12.03, 21.04, 1.05, 8.05, 15.06, 16.06 i 19.06) i 2005 (7.05, 15.06, 16.06, 23.06 i 24.06). W dniach 13/14.06.01, 15/16.06.02, 15/16.06 i 23/24.06.05, od zmierzchu do świtu, prowadziłem liczenia ptaków aktywnych nocą, obejmujące centralną część BD (odcinek „drogi”, tzw. Wygon, o przebiegu S-N i długości około 2,8 km; ryc. 2). Prócz rejestrowania bąków, kropiatek czy brzęczek, ptaków odzywających się spontanicznie, a mimo to intensywnie, prowokowano do aktywności - odtwarzając głosy - perkozki, wodniki, kokoszki i zielonki. Poza standardowymi liczeniami wykonywanymi w trakcie pieszego przemieszczenia wyżej wskazaną trasą, także w ciągu dnia, prowadziłem obserwacje w innych częściach Bagien Lipickich. Przebieg tych obserwacji różnił się między sezonami: zasięgiem przestrzennym, terminami ich prowadzenia i czasem trwania. Stwierdzenia ptaków w sezonie lęgowym nanosiłem bezpośrednio na podkłady kartograficzne

(szkice terenu, mapy topograficzne, zdjęcia lotnicze) lub też na przezroczystą folię poliestrową umieszczoną na zdjęciu lotniczym.

Wizyty terenowe, w tym prowadzone przez Sylwestra Sadowskiego (SS) i Jerzego Grzybka (JG), poza wyżej wymienionymi, odbyły się: 14.11.92 (SS), 24.04.93 (wraz z SS), 25.09.93 (SS), 16.10.93 (SS), 16.07.95 (JG), 1.05.98 (JG), 25.10.01, 31.10.01, 19.05.03 i 26.02.04.

Wyniki

Dzięki opisanym pracom terenowym rozpoznano skład gatunkowy i liczebność ptaków, przede wszystkim lęgowych, a w konsekwencji ustalono rangę Bagien Lipickich jako ostoi lęgowej awifauny wodno-błotnej.

Z uwagi na ograniczone i przeprowadzane nierównomierne pod względem czasowym i przestrzennym wizyty terenowe (zastrzeżenie to dotyczy obszaru poza centralną częścią BD), w stosunku do całych Bagien Lipickich dla większości gatunków nie było możliwe ustalenie liczebności ich populacji wyłącznie w oparciu o stwierdzenia terenowe. Dlatego, aby uniknąć zaniżeń wynikających z niedoskonałości prac terenowych, za zasadne uznano przyjęcie, że poza zliczonymi w terenie parami/samcami istniały niewykryte terytoria, o które należało uzupełnić liczbę stwierdzonych w danym sezonie lęgowym par/samców. Liczbę tych domniemanych przedstawicieli gatunku oszacowano na podstawie wiedzy o terytoriach lęgowych wykrytych w pozostałych sezonach oraz uwzględniając areal potencjalnych siedlisk gatunku w miejscach niekontrolowanych w danym sezonie. Wyniki oszacowań - wykonanych dla sezonów, w których gatunek występował najmniej licznie¹ i najliczniej -

¹ Uwzględniono również sezon lęgowy 2002, mimo że liczebność m.in. kropiatki i innych chruścieli była wówczas kształtowana głównie przez niski stan wód będący następstwem prac hydrotechnicznych.

posłużyły do ustalenia zakresu liczebności z lat 2001-2005 opisującego znaczenie Bagien Lipickich jako łągowiska wybranych gatunków ptaków. Zakres oszacowanych wartości określono jako tzw. liczebność waloryzującą, a opisany wyżej sposób jego otrzymywania zastosowano w stosunku do: krzyżówki, perkozka, wodnika, kropiatki, kokoszki, łyśki, kszczyka, świerszczaka i brzęczki.

Inny sposób wskazania liczebności waloryzującej przyjęto w przypadku gęgawy, cyranki, bąka, błotniaków, żurawia, czajki, ryca i krwawodzioba - polegał on na przedstawieniu zakresu liczebności, z sezonów o skrajnych wartościach, ustalonych wyłącznie w oparciu o obserwacje terenowe.

Wyżej opisane liczebności waloryzujące¹ zestawiono w tabeli 1, obok nich przedstawiono stwierdzone liczebności maksymalne na terenie BD. Natomiast niżej zaprezentowano wyłącznie informacje o liczbie stwierdzonych par/samców w poszczególnych sezonach łągowych.

Używając sformułowań możliwy, prawdopodobny lub pewny (oraz pochodnych) odnoszono się do kategorii łągowości (wg PAO).

Łabędź niemy *Cygnus olor*. Prawdopodobnie gniazdował na SL w roku 1993 i 2002, ponadto w sezonie łągowym - 19.05.01, w środkowej części BD widziano łącznie 4 os.

Gęgawa *Anser anser*. Liczebność gatunku w latach 2001 i 2005 oceniono na około 10 par, natomiast w roku 2002 na co najwyżej 5 p.

Krzyżówka *Anas platyrhynchos*. Liczebność na terenie BD w roku 2001 oceniono na około 20-30 par, natomiast w latach 2002 i 2005 na ok. 10 p. Na SL, w roku 1993 stwierdzono 6 par, jesienią przebywało tam do 20 os. (np. 16.10.93). Na możliwość gniazdowania krzyżówki w zbiorowiskach leśnych wskazuje obserwacja pojedynczego osobnika dokonana w olsie, w pełni sezonu łągowego (NE części BD, 2002).

² Za istotne uznano zwrócenie uwagi na konieczność opisywania sposobu otrzymywania wartości opisujących liczebność gatunków z wielolecia w przypadku braku możliwości uzyskania tych informacji wyłącznie na podstawie kompletnych liczeń. Określanie liczebności gatunku na pewnym obszarze i przypisywanie jej kilku sezonom łągowym stosowane bywa głównie na potrzeby ochrony przyrody. I o ile używanie takich oszacowań, stanowiących alternatywę dla pełnowartościowych liczeń terenowych całego obszaru w jednym sezonie łągowym może być uzasadnione, choćby dlatego, że badania terenowe prowadzone na większych powierzchniach w wielu przypadkach rozłożone są - czasem wbrew planom - na kilka sezonów łągowych, to niezbędne jest przy tym scharakteryzowanie sposobu otrzymania przedstawianych oszacowań. Potrzebę opisywania sposobów otrzymywania ww. oszacowań uzasadnia poniższy przykład - w latach 2004-2006 pewien obszar zasiedlało 22-26 par gatunku; może to oznaczać, że:

- 1) każdego sezonu określono liczebność gatunku na całym terenie i stwierdzono: w 2004 - 23 p.; 2005 - 22 p.; 2006 - 26 p.;
- 2) w każdym sezonie penetrowano całą powierzchnię; jednak w roku 2006 wykryto terytoria, których nie stwierdzono w roku 2005 (1-2), a w roku 2005 wykryto te, których nie znano po kontrolach w 2004 (2-4); w 2004 stwierdzono (19-20); uwzględniając wartości skrajne otrzymamy 22-26 p.;
- 3) w kolejnych sezonach ustalano liczebność na części obszaru: 2004: 30%, 2005: 25% i 2006: 45%; dzięki tak rozłożonym wizytom, dodając liczbę par z kolejnych lat, ustalono, że teren ten zasiedlało 22-26 p.

Dodatkowo bez stosowanego komentarza nie jest możliwe wykluczenie ekstrapolacji, w przypadku kiedy nie skontrolowano całego terenu albo innych metod, także tych które mogłyby zostać uznane za nieuprawnione.

Cyranka *A. querquedula*. Na BD w latach 2001, 2002 i 2005 prawdopodobnie gniazdowały 2-3 pary.

Głowienka *Aythya ferina*. Mimo niewielkiej powierzchni otwartych luster wody wchodzących w skład BD, istnieje prawdopodobieństwo gniazdowania od 1 do 3 par w latach 1998 (JG), 2001 i 2002 (ponadto obserwacje z SL: 24.04.93 - 10 os., 25.10.01 - 1 samica oraz 7.05.05 - 2 os.).

Perkozek *Tachybaptus ruficollis*. Na terenie BD w roku 2001 wykryto 9 par, rok później - po obniżeniu poziomu wód w wyniku udrożnienia kanału - już tylko trzy (przy czym jedno ze stanowisk było nowe w stosunku do znanych z roku 2001). W roku 2003 i 2005 w ogóle nie słyszano ani nie widziano tam perkozów. Ponadto na BM była 1 para w roku 2001, natomiast na SL: w 1993 - 1-2 p., 2001 i 2002 - po 1 p. i 2005 - 2 p.

Perkoz rdzawoszyi *P. grisegena*. Prawdopodobnie jedna para gniazdowała na SL w latach 1993, 2001 i 2002, w roku 2005 była to 1 lub 2 pary.

Bąk *Botaurus stellaris*. Na obszarze BD stacjonowało 10-13 samców (dane z lat 2001, 2002 i 2005; w dniu 1.05.1998 słyszano tam 7 samców [JG]). Pojedyncze terytoria znane są z BM oraz SL z lat - odpowiednio - 2001 i 2002 oraz 1993, 2001, 2002 i 2005.

Bączek *Ixobrychus minutus*. Stwierdzenia samców z 19.05.01 i 15.06.02 wskazują na możliwość gniazdowania gatunku w centralnej części BD.

Czapla biała *Egretta alba*. Stwierdzona tylko w roku 2001, w centralnej części BD: 3.05 - 1 os., 13.06 - 2 os. i 28.06 - 5 lotnych ptaków (terminy stwierdzeń oraz narastająca liczebność ptaków sugerują możliwość odbicia lęgu przez ten gatunek).

Czapla siwa *Ardea cinerea*. Na możliwe/ prawdopodobne gniazdowanie co najmniej jednej pary na BD w latach 2001-2003 i 2005 wskazują wielokrotne i regularne obser-

wacje dokonane w pełni sezonu lęgowego (choć bezpośrednich dowodów gniazdowania brak).

Bocian czarny *Ciconia nigra*. Obserwacje z sezonu lęgowego wskazują na prawdopodobieństwo gniazdowania co najmniej 1 pary w pobliskich lasach (obserwacje 1995 [JG], 2001, 2002 i 2005), położonych na wschód od BD.

Bocian biały *C. ciconia*. W roku 2001 w osiedlach ludzkich otaczających BD stwierdzono 5 zajętych gniazd: Żdźary (1), Lipicze Górne (2), Lipicze (1) i Karolina (1). Również w roku 2001, w dniu 19.05, widziano grupę 12 ptaków we wschodniej części BD.

Błotniak stawowy *Circus aeruginosus*. W roku 1993 na SL stwierdzono 3 pary, w latach 2001 i 2002 po 1, natomiast w roku 2005 - 1-2 pary. Na BD liczebność również się zmniejszyła - w roku 1998 stwierdzono 9 par (JG), w 2001 - 7, 2002 - 8, a w 2005 - 5. Na terenie BM tylko w 2001 r. stwierdzono 1 p.

Błotniak łąkowy *C. pygargus*. BD były zasiedlane corocznie przez 2-3 pary (2001 - 3, 2002 - 2, 2003 - 2 i 2005 - 3), wcześniej w 1995 stwierdzono tam 1-2 p. (Grzybek 1998), a w 1998 2-3 p. (JG). Poza BD widziany (samiec i samica) 24.04.93 koło Swobody (Wilżak i Żurawlew 1997).

Wodnik *Rallus aquaticus*. Zasiedlał tylko BD - w 2001 r. stwierdzono 25 terytoriów, a rok później - mimo obniżenia poziomu wód - 27 (z tego dwa terytoria w olsie, w NW części BD). W roku 2005 wykryto 22 p. Najwcześniej słyszany 12.03.03.

Kropiatka *Porzana porzana*. Występowała wyłącznie na BD, zasiedlając głównie turzycowiska. W roku 2001 stwierdzono 24 wylające samce (13/14.06), rok później - przy znacznie obniżonym poziomie wód - już tylko jednego (1.05), natomiast w 2005 co najmniej 34 (15/16.06 i 23/24.06.05).

Kokoszka *Gallinula chloropus*. W roku 2001 wykryto 13 stanowisk na terenie samych BD i 2 kolejne na BM. W kolejnym sezonie na BD stwierdzono już tylko 2 terytoria.

Łyska *Fulica atra*. W roku 2001 na BD wykryto 31 par, rok później 21, natomiast w 2005 tylko 7. Na BM 2 pary stwierdzono w 2001. Na SL w 1993 gniazdowało około 4 par, w 2001 i 2002 - 1-2 p. i w 2005 - 2 p. Jesienią na stawie notowano do 40 os. (25.09.93).

Żuraw *Grus grus*. Corocznie na BD stwierdzano po kilka par: 1998 - 4-5 (JG), 2001 - 2, 2002 i 2005 - po 4.

Sieweczka rzeczna *Charadrius dubius*. Parę stwierdzono koło Józefowa, na północ od BM, w dniu 24.04.93.

Czajka *Vanellus vanellus*. Najliczniej występowała w sezonie lęgowym w 2001 r. - stwierdzono wówczas 14-15 par (BD 12-13 p., sąsiedztwo BM 2 p.), w pozostałych sezonach była mniej liczna (1998: 4-5 p. BD [JG], 2002: 5 p. BD i 2 p. sąsiedztwo BM, 2005: 8 p. BD). Ponadto w roku 1993 wykryto dwie pary koło Józefowa.

Kszyk *Gallinago gallinago*. W roku 2005 stwierdzono na terenie BD 18 tokujących samców, a w latach 2001 i 2002 odpowiednio 13 i 4. Poza BD terytoria stwierdzono koło Józefowa (24.04.93; 1 p.) i na BM (2001; 2 p.).

Rycyk *Limosa limosa*. W roku 2001 na BD występowały 2-3 pary (z tego dwie w pobliżu m. Lipicze Olendry). Wcześniej, w roku 1998, stwierdzono tam 2 p. (JG).

Krwawodziób *Tringa totanus*. W roku 2001 liczebność gatunku na terenie BD określono na 3-4 pary. Ponadto tamże: 1998 - 1-2 p. (JG) i 2005 - 1 p.

Samotnik *T. ochropus*. Prawdopodobnie gniazdował w olsach w NW części BD (obserwowany w roku 2001).

Rybitwa białoskrzydła *Chlidonias leucop-terus*. W dniu 3.05.01 (między godz. 9 a 10)

przeleciały na E łącznie 24 os. (w grupach liczących od 2 do 9 os.).

Dudek *Upupa epops*. Pojedyncze pary stwierdzono koło SL (2001) i w sąsiedztwie NW części BD (2002 i 2005).

Podróżniczek *Luscinia svecica*. Tylko raz, 16.06.02 słyszano śpiew jednego os. w N części BD.

Świerszczak *Locustella naevia*. W latach 2001-2003 na terenie BD notowano od 2 do 4 samców, a w 2005 - 23 (z tego 5 w fragmentach BD nie kontrolowanych w poprzednich sezonach).

Brzęczka *L. luscinioides*. Występowała łącznie na BD, w kolejnych latach stwierdzono tam 17 samców - 2001 r., 27 s. - 2002 r. i 22 s. - 2005 r.

Rokitniczka *Acrocephalus schoenobaenus*, trzcinniczek *A. scirpaceus*, potrzos *Emberiza schoeniclus*. Wymienione gatunki stanowiły trzon zgrupowania ptaków lęgowych BD i dwóch pozostałych obiektów. Populacja każdego z nich na terenie BD przekraczała 100 samców/par, przy czym górna granica liczebności nie została określona i dla każdego z gatunków kształtowała się na innym poziomie - najliczniejszy był trzcinniczek, dalej rokitniczka i potrzos.

Trzciniak *A. arundinaceus*. Na BD występowały 2 samce (tylko w 2001 r.), natomiast na SL od 1 (1993) do 3 (2005).

Wąsatka *Panurus biarmicus*. Prawdopodobnie lęgowa w roku 1998 - 2 pary na BD (JG). Ponadto 2 osobniki widziano na SL 25.10.01.

Remiz *Remiz pendulinus*. W 2001 r. stwierdzono dwa, a w 2002 jedno stanowisko na terenie BD. W 1993 r. gniazda znaleziono przy SL i koło Józefowa.

Dziwonia *Carpodacus erythrinus*. Na BD w roku 2001 stwierdzono 4 stanowiska, w latach 2003 i 2005 już tylko po jednym.

Pozostałe gatunki Bagien Lipickich: gęś zbożowa *Anser fabalis* (21.04.02 - 275 i 220 lecących na NE), cyraneczka *Anas crecca* (18.04.01, BM - 3 os.), płaskonos *A. clypeata* (25.10.01, SL - 2 samice), perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus* (25.09.93, SL - 1 os. [SS]), przepiórka *Coturnix coturnix* (2001 i 2005, BD - po 2 wołające), bażant *Phasianus colchicus* (2001, BD - 2 p.), trzmielojad *Pernis apivorus* (1.05.02, NE część BD - 1 krążący), jastrząb *Accipiter gentilis* (w roku 2001 znaleziono zajęte gniazdo na olszy w lesie przylegającym do północnej części BM, ponadto jednego osobnika słyszano 3.05.01 w sośninie sąsiadującej ze wschodnią częścią BD), krogulec *A. nisus* (12.03.02, BD - 1 os.), myszołów *Buteo buteo* (para prawdopodobnie gniazdowała w olszynie w północno-wschodniej części BD; łąki na terenie BD wykorzystywane były jako łowisko), pustułka *Falco tinnunculus* (3.05.01 w centralnej części BD - 1 samiec), batalion *Philomachus pugnax* (3.05.01, BD - 50 os.), łączak *Tringa glareola* (3.05.01, BD - 36 os.), śmieszka *Larus ridibundus* (tylko trzy obserwacje: 24.04.93, SL - 5 os.; 3.05.01, BD - 7 przelatujących; 21.05.01, BD - 4 przelatujące), rybitwa rzeczna *Sterna hirundo* (3.05.01, BD - 2 przelatujące), grzywacz *C. palumbus*, sierpówka *Streptopelia decaocto*, kukułka *Cuculus canorus*, jerzyk *Apus apus*, krętogłów *Jynx torquilla* (2002, olszyny w N części BD - 1 wołający), dzięcioł zielony *Picus viridis* (w roku 2002 terytorium 1 pary w olszynach w N części BD), dzięcioł duży *Dendrocopos major*, dzięciołek *D. minor* (2001, SE część BD - 1 wołający), lerka *Lullula arborea* (2001, okolice SL - 3 p.; 2002, tamże 1 p.), skowronek *Alauda arvensis* (na terenie BD do 5 par), dymówka *Hirundo rustica*, oknówka *Delichon urbicum*, świergotek polny *Anthus cerniseus* (2001, okolice SL i Józefowa - po 1 samcu), świergotek drzewny *A. trivialis*, świergotek łąkowy *A. pratensis* (na terenie BD do 6 par), pliszka żółta *Motacilla flava*, pliszka siwa *M. alba*, strzyżyk *Troglodytes troglodytes*, pokrzywnica *Prunella modularis* (w roku 2002 w zaroślach jałowca, brzozy i sosny przy SL - 1 p.), rudzik *Erithacus rubecula*, słowik

rdzawy *Luscinia megarhynchos*, kopciuszek *Phoenicurus ochruros*, pokląskwa *Saxicola rubetra* (na terenie BD do 3 par), białorzytka *Oenanthe oenanthe* (15.06.05 przy N części BD - 1 samiec), kos *Turdus merula* (na terenie nieleśnej części BD do 3 par), kwiczol *T. pilaris*, śpiewak *T. philomelos*, drożdżik *T. iliacus*, łożówka *Acrocephalus palustris*, zaganiacz *Hippolais icterina*, piegża *Sylvia curruca*, (na terenie BD do 2 par), cierniówka *S. communis* (na terenie niezadrzewionej części BD do 4 par), gajówka *S. borin* (na terenie nieleśnej części BD do 5 par), kapturka *S. atricapilla* (na terenie nieleśnej części BD do 6 par), pierwiosnek *Phylloscopus collybita*, piecuszek *Ph. trochilus*, raniuszek *Aegithalos caudatus* (para w olszynie w NW części BD), sikora uboga *Poecile palustris* (w roku 2002 możliwy lęg 1 pary w SW części BD), czarnogłówka *P. montanus* (lęgowa w sośninach koło SL, MB i BD), sosnowka *Periparus ater*, czubatka *Lophophanes cristatus*, bogatka *Parus major*, modraszka *Cyanistes caeruleus*, kowalik *Sitta europaea*, wilga *Oriolus oriolus*, gąsiorek *Lanius colluro* (na terenie BD 1-2 pary), srokosz *L. excubitor* (para prawdopodobnie lęgowa na terenie BD, stwierdzenia w 1995 [JG], 2002 i 2005), sójka *Garrulus glandarius*, sroka *Pica pica*, kawka *Corvus monedula*, czarnowron *C. corone* (28.06.01 widziano 1 os. z 16 wronami siwymi), wrona siwa *C. cornix* (na terenie BD do 3 par), kruk *C. corax*, szpak *Sturnus vulgaris* (w roku 2002 w trzcinach BD stwierdzono noclegowisko wiosenne - 12.03 widziano łącznie 4200, 15.06.05 r. na noclegowisku naliczono tam 5000 os.), wróbel *Passer domesticus*, mazurek *P. montanus*, zięba *Fringilla coelebs* (na terenie niezadrzewionej części BD gniazdowały pojedyncze pary), kulczyk *Serinus serinus*, dzwonec *Carduelis chloris*, szczygieł *C. carduelis*, czyż *C. spinus*, makolągwa *C. cannabina*, czeczotka *C. flammea* (12.03.02, BD - 1 os. w locie na N), grubodziób *Coccothraustes coccothraustes*, trznadel *Emberiza citrinella*, potrzęsacz *E. calandra* (na terenie BD nieleśnowy, 18.04.01 widziano tam grupę 25 os.).

Podsumowanie

Obecnie Bagna Lipickie, rozumiane jako BD, podlegają ochronie jako zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Lipickie Błota” ustanowiony w roku 2005 rozporządzeniem Wojewody Łódzkiego (Rozporządzenie 2005; starania o objęcie jakąkolwiek formą ochrony tego obszaru podjęto na podstawie danych awifaunistycznych z sezonu 2001), a częściowo jako obszar mający znaczenie dla Wspólnoty „Lipickie Mokradła” (objęcie ochroną, pod nazwą „Bagna Lipickie”, zaproponowano w związku z wykryciem w roku 2002 klóci wiechowatej *Cladium mariscus*, której obecność wskazywała na występowanie siedliska przyrodniczego 7210 Torfowiska nakredowe; Wilżak 2008).

Omawiany teren stanowi miejsce gniazdowania wielu gatunków ptaków wodno-błotnych. Odnosząc się tylko do gatunków *podlegających specjalnym środkom ochrony*, czyli gatunków wymienionych w załączniku I dyrektywy ptasiej (Dyrektywa 2009), podkreślić należy stosunkowo liczne zasiedlanie tego terenu przez kropiatkę, bąka i błotniaka stawowego. Liczebność pierwszego z wymienionych gatunków (tab. 1) powoduje, że Bagna Lipickie stanowią ostoję ptaków o znaczeniu międzynarodowym (por. Wilk et al. 2010). Ponadto, wiedza o występowaniu ptaków wodno-błotnych w okolicach Sieradza i Kalisza oraz na terenie samych Bagien Lipickich, upoważnia do stwierdzenia, że mokradła te stanowią najistotniejszą ostoję lęgową wspomnianej grupy gatunków, zlokalizowaną pomiędzy zbiornikiem Jeziorsko a doliną Baryczy. Podkreślenia przy tym wymaga, że w obu wymienionych wyżej formach ochrony przyrody ptaki lęgowe nie są przedmiotem bezpośredniej ochrony, a opisane walory predysponują do rozwinięcia ochrony Bagien Lipickich o cel zorientowany na zabezpieczenie siedlisk ptaków wodno-błotnych. Obecnie w stosunku do gatunków oraz ich siedlisk obowiązują ogólne, choć bardzo istotne, regulacje dotyczą-

ce ochrony środowiska, w tym wynikające z ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Ustawa 2004) oraz z ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie (Ustawa 2007).

Poza danymi o składzie gatunkowym i liczebności ptaków lęgowych, które służą ochronie przyrody i faunistyce, uwagę zwracają stwierdzenia „leśnych terytoriów” gatunków, które gniazdują głównie w zbiorowiskach otwartych - w olsach, w NW części BD, stwierdzono krzyżówkę, wodnika i potrzosa. Natomiast gatunki występujące powszechnie w krajobrazie rolniczym, tj. skowronek, kos, zięba, trznadel, na omawianych tu terenach mokradłowych reprezentowane były przez niewielką liczbę przedstawicieli (par lęgowych). W pracy przedstawiono także efekt obniżenia poziomu wód na skutek prac hydrotechnicznych, którymi objęto Lipiczankę. Ich skutkiem była, przynajmniej czasowa, degradacja siedlisk lęgowych kilku gatunków, w tym kropiatki, kokoszki, perkozka i łycki (w przypadku łycki zmiany te nie były tak drastyczne, jak u pozostałych wymienionych gatunków; por. „Wyniki”).

W powyższym kontekście niezbędne jest wskazanie najważniejszych zagrożeń dla siedlisk ptaków wodno-błotnych ostoi „Bagna Lipickie”, do których zaliczyć należy zmiany stosunków wodnych i sukcesję roślinną. Zagrożenia te dotyczą tak turzycowisk, jak i trzcinowisk, łąk, czy łożowisk (zbiorowiska leśne można pominąć, jako nieposiadające większego znaczenia dla przeważającej części omawianych tu gatunków), przy czym w przypadku tej pierwszej grupy zbiorowisk za zjawisko bardzo niepożądane - szczególnie z uwagi na skutki dla populacji kropiatki - należy już uznać wkraczanie trzciny pospolitej *Phragmites australis*, nawet, jeżeli dalsze przemiany zbiorowiska nie spowodowałyby jego zdominowania przez gatunki drzewiaste.

Dzięki pracom terenowym, których wyniki przedstawiono w niniejszym artykule, wzbogacono wiedzę o awifaunie lęgowej środkowej Polski oraz zlokalizowano ko-

Tab. 1. Liczebność ptaków lęgowych Bagien Lipickich w latach 2001-2005.
 Tab. 1. The number of breeding birds in Lipickie Marshes in years 2001-2005.

Gatunek / Species name	Liczebność waloryzująca ptaków lęgowych Bagien Lipickich z lat 2001-2005 / Estimated number of breeding birds in the Lipickie Marshes in years 2001-2005	Maksymalna liczebność ptaków lęgowych Bagien Dużych (BD) / Maximum number of breeding birds in the Big Marshes (BD)	
	N (par/samców) / Number of pairs/males	N (par/samców) / Number of pairs/males	Rok / Year
Gęgawa <i>Anser anser</i>	5-10	10	2001 i 2005
Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	15-30	20-30	2001
Cyranka <i>Anas querquedula</i>	2-3	2-3	-
Perkozek <i>Tachybaptus ruficollis</i>	2-13	9	2001
Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	12-14	13	2005
Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	6-9	8	2002
Błotniak łąkowy <i>Circus pygargus</i>	2-3	3	2001 i 2005
Wodnik <i>Rallus aquaticus</i>	35-45	27	2002
Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	0-40	34	2005
Kokoszka <i>Gallinula chloropus</i>	0-16	13	2001
Łyska <i>Fulica atra</i>	10-40	31	2001
Żuraw <i>Grus grus</i>	2-4	4	2002 i 2005
Czajka <i>Vanellus vanellus</i>	7-15	13-14	2001
Kszyk <i>Gallinago gallinago</i>	8-25	18	2005
Rycyk <i>Limosa limosa</i>	0-2(3)	2-3	2001
Krwawodziób <i>Tringa totanus</i>	1-3(4)	3-4	2001
Świerszczak <i>Locustella naevia</i>	4-25	23	2005
Brzęczka <i>Locustella luscinioides</i>	20-30	27	2002

lejną ważną ostoję ptaków, w tej zubożonej przyrodniczo części kraju, wskazując na konieczności jej ochrony. Dodatkowo warto zaznaczyć, że nadal - na początku XXI wieku - znajdują się w Polsce rozleglejsze przestrzenie o istotnych, ale wciąż nieopisanych walorach przyrodniczych. Wykrywanie tych obszarów pozostaje jednym z ważniejszych zadań krajowej faunistyki czy florystyki.

Podziękowania

Jerzemu Grzybkowi i Sylwestrowi Sadowskiemu dziękuję za przekazanie wyników swoich obserwacji. Panu Andrzejowi Jermaczekowi dziękuję za dyskusję problemów związanych z określaniem liczebności opisujących ostoje.

LITERATURA

- BARTKOWSKI T. 1970. Wielkopolska i Środkowe Nadodrze. PWN, Warszawa.
- Dyrektywa 2009. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. Urz. WE L 20 z 26.1.2010 r. str. 7-25).
- DYRCZ A. 1989. Tereny ważne dla ornitologii i ochrony ptaków w Polsce. Przegl. zool. 33: 417 - 437.
- GRIMMETT R.F., JONES T.A. 1989. Important bird areas in Europe. ICBP, Technical Publication 9. Cambridge, UK.
- GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M., 1994. Ostoje ptaków w Polsce. OTOP, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańsk.
- GRZYBEK J. 1998. Błotniak łąkowy *Circus pygargus* w Kaliskiem - dane uzupełniające. Orlik 33: 23-24.
- Rozporządzenie 2005. Rozporządzenie Wojewody Łódzkiego nr 1/2005 z dnia 3 lutego 2005 r. w sprawie ustanowienia zespołu przyrodniczo-krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 41, poz. 436).
- SULMIERSKI F., CHLEBOWSKI B., WALEWSKI W. (Eds.). 1884. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom V. Warszawa.
- Ustawa 2004. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220 ze zm.).
- Ustawa 2007. Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie (Dz. U. Nr 75, poz. 493 ze zm.).
- WESOŁOWSKI T., WINIECKI A. 1988. Tereny o szczególnym znaczeniu dla ptaków wodnych i błotnych w Polsce. Notatki ornitologiczne 29: 3-25.
- WIG 1930. Wojskowy Instytut Geograficzny. 1930. Arkusze Uniejów (pas 41 słupek 27). Warszawa (mapa topograficzna w skali 1:100 000).
- WILK T., JUJKA M., KROGULEC J., CHYLARECKI P. (Eds.). 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- WILŻAK T. 2008. Bagna Lipickie (*wersja robocza* standardowego formularza danych). Kalisz, msc.
- WILŻAK T., ŻURAWLEW P. 1997. Błotniak łąkowy (*Circus pygargus*) w Kaliskiem w latach dziewięćdziesiątych. Orlik 32: 10-17.
- WILŻAK T., ŻURAWLEW P., MARKIEWICZ E., WIECZOREK G. 2004. Ptaki doliny Proсны. Wielkopolskie Prace Ornitologiczne 10: 9-95.

Summary

This paper presents the results of avifauna observations that were carried out during the years 2001, 2002 and 2005 in the Lipickie Marshes (over 700 ha of wetlands area, mostly exploited peatlands), located in central Poland, on the border of Łódzkie and the Wielkopolskie provinces. The data presented here enabled to determine the number of water and marsh birds that inhabit the Lipickie Marshes. During the years 2001-2005 this area was inhabited by relatively large number of breeding populations (pairs/males) of Little Grebe (2-13), Eurasian Bittern (12-14), Water Rail (25-45), Spotted Crake (0-40), Common Moorhen (0-16), Eurasian Coot (10-40), Common Snipe (8-25), Grasshopper Warbler (4-25) and Savi's Warbler (20-30). The Lipickie Marshes constitute an important breeding sanctuary for water and marsh birds, and a large number of Spotted Crake gives it an international importance. This paper also documents the negative impact of hydrotechnical works on the number of breeding water and marsh birds (i.e. Little Grebe, Spotted Crake, Common Moorhen, Eurasian Coot). It is necessary to make Lipickie Marshes, now a bird sanctuary, the subject of effective protection. Currently, the biggest threats for this area result from plant succession and the change of water conditions.

Adres autora:

Tomasz Wilzak
62-800 Kalisz
ul. Widok 99/26
e-mail: t.wilzak@wp.pl